

ОЛЕГ ЛИШЕГА (1949-2014) та ГРИГОР КРУК (1911-1988).

Непричесані думки,
зумовлені переглядом фільму О.Лишеги про Г.Крука

Анотація: запропонована стаття є спробою проаналізувати фільм Олега Лишеги про скульптора Григора Крука в контексті творчості О.Лишеги. Виявити спільні мистецькі і творчі зацікавлення обох мистців. З'ясувати їх ставлення до скульптури, як виду образотворчого мистецтва.

Ключові слова: Олег Лишега, фільм про Григора Крука, мистецтво, скульптура.

Існує думка, що коли хтось пише про когось чи про щось, то той хтось, мимоволі вивищується над тим кимось чи чимось. Усвідомлюючи усю свою малість у порівнянні з такими культурно-мистецькими явищами як Олег Лишега чи Григор Крук, утверджуєшся у переконанні надмірних очікувань від свого усвідомлення. Ці люди, як і ширега їм подібних, є неозорі світи-всесвіти, які існують поза часом і буттям. Тому, бодай, спроба наблизитись до цих світів є розповіддю піщинки про Землю, краплини води про моря-океани.

Вони з різних епох, у них по-різному складалася життєва доля і творчий шлях, але є те, що поєднує їх незримою ниткою. Ці нитки поєднують їх також із багатьма іншими людьми, вони, у свою чергу, стають канвою полотна на якому твориться фрагмент того, що є феноменом мистецтва. Обидва мистці народилися 30 жовтня з різницею у 38 років, обидва відійшли у засвіти у грудні, Крук 5 грудня, Лишега – 17-го.

Олег Лишега любив пологі пагорби старих гір, а не голі скелі, стрімчаки чи шпильчасті гори. Саме такі пагорби є у Братишеві та обр'ях Тисмениці, де народилися майбутній художник, скульптор Григор Крук та письменник, поет і перекладач, скульптор і художник Олег Лишега. Батьки Грицька Крука, Яків і Катерина. Батько був відомим в окрузі гончарем, так глина до рук сина скульптора потрапила з рук батька гончара. Батьки Олега Лишеги були педагогами. Батько Богдан, викладав іноземні мови, а мама, Віра (Сильвестрівна), викладала філологію та малювання, тож не дивно, що син перебрав у батьків їх фахові зацікавлення.

Сходінками на довгому шляху до Мистецтва Григора Крука були народна школа в Братишеві, деревообробна школа в Станиславові, скульптурне відділення художньо-ремісничої школи у Львові. Різьбі, скульптурі Григорій навчається у львівських пластиків Андрія Коверка та Сергія Литвиненка, автора надгрібка Івана Франка на Личаківському цвинтарі у Львові.

Доля дала Крукові шанс, коли з'явилася можливість навчатися мистецтву скульптури у Краківській академії у професора Костянтина Ляшки, а згодом, при допомозі Богдана Лепкого, у Вищій школі образотворчого мистецтва у Берліні, де вчителями Григорія Крука були професори Фоке, Брекер,

Гітцбергер. І, нарешті, Мюнхен – місто, яке обрав український художник і яке обрало його для мистецького самоствердження. Скромна робітня Крука на вулиці Єлісаветштрассе у Мюнхені зберігає тепло образів його творів. А творів за своє мистецьке життя виконав Крук чимало. Вони були представлені на двох десятках мистецьких виставок у таких містах як Париж, Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк, Рим, Філадельфія, Відень, Торонто, Женева та багато інших більших і менших міст світу [1].

Горнила історичних подій зумовили можливість Крукові жити і творчо працювати в Німеччині залишаючись українцем. Лишега вчився в художній школі, вступив до Львівського університету, звідки був відрахований з останнього курсу. Працював у Бурятії, мав можливість побувати в США, але його творча доля була пов'язана винятково з Україною. Мистецтво для Лишеги, як і для Крука, стало способом мислення, формою світосприймання і самовираження.

Окрім того, що обидва народилися в один день, окрім спільної малої і великої Батьківщини, цих творців єднає не лише походження, сходи становлення, обшир мистецьких зацікавлень і творчих звершень. Їх єднає щось значно більше, те, що знаходиться в царині архетипів мистецьких спонук, потяг до глибинних витоків, до праобразів мистецьких первнів, до першооснов. Ще за життя їм обом була уготовлена доля мостів між землею і небом, стовпів, що тримають небо, могутніх дерев, на розлогих кронах яких, небо спочиває. А з відходом у засвіти, вони стали зворотніми мостами між небом і землею, благодатною росою на травах обабіч стежок, якими ходили босоніж.

Григора Крука та Олега Лишегу, окрім іншого, єднає також поцінування графічного мистецтва, зокрема рисунку, як основи образотворчого мистецтва. Крук загальновідомий майстер рисунку, його рисункові начерки, портрети, а особливо «ню» – віддавна є класикою жанру [2]. Провідний український мистецтвознавець Дмитро Степовик, аналізуючи рисунки Крука, зазначав, що «є не справедливо, коли часто – густо підготовчий рисунок до скульптури позбавляють самостійності і він розглядається як чернетка основного твору» [3].

Лишега теж був добрим рисувальником, про що засвідчують його учнівські та творчі роботи, зокрема олівцевий автопортрет та акварелі. Особливу роль в образотворчому мистецтві Олег Лишега надавав лінії. Він порівнював лінію в рисунках Крука з артерією, де відчувається пульсація тіла. Лінія, як артерія, повноцінний графічний елемент наповнений образом. На протигагу лінії в значенні викінченого, завершеного графічного чи живописного символу, елемента твору, Лишега акцентував увагу на лінії, яка є «протолінією» (передлінія). Він свідомо послугувався цим власним словотвором, новотром, як терміном, що означав уявну чи злегка означену лінію на папері чи іншому матеріалі. Тобто, це коли лінія ще не визначена, а лиш її пошук, натяк на неї, спроба дотику, начеркова лінія, лінія – думка.

Власне, мова йде не про професійну допоміжну лінію, як при побудові академічного рисунку, а про початкову, інтуїтивну, ще не виважену лінію, яка є лиш доторком олівця, несміливим порухом пензля, спробою. Згодом, вже за нею з'явиться чітка і впевнена лінія-знахідка, як продукт творчості автора. До

речі, Олег Лишега вже в літературній творчості також використовував власний пунктуаційний знак – горизонтальна двокрапка «..».

Така «протолінія», лінія-нитка чи та ж «горизонтальна двокрапка» привела Лишегу до документального кіна. У 80-х рр. ХХ ст. він працював художником-декоратором сцени на кінофакультеті в Київському державному інституті театрального мистецтва що розташовувався у Лаврі. Тому, природньо, що він став автором біля 10-ти фільмів. Зокрема відомий його фільм «Бібліотека», фільми про архітектора Андрія Шуляра, майстриню народного розпису Параску Хому тощо. На особливу увагу, з поміж інших, заслуговує пів годинний фільм Олега Лишеги про Григора Крука.

Фільм був створений на львівському телебаченні у 2006 році. Його класифікують як авторський науково-популярний фільм, але повноцінним співавтором є дружина поета, режисерка і операторка Дарія Ткач. Цей фільм дивовижним чином поєднав у собі традиції українського документального та поетичного кіна. Варта окремого відзначення добра режисерська та операторська робота.

Лишега у фільмі зі знанням справи використовує прийоми українського поетичного кіна. Зокрема у фільмі є чорно-білі фрагменти, а є кольорові. У цей спосіб, при чорно-білому відтворенні відеокадри набувають архівності історичної документалістики, а колір додає сучасності, актуальності сьогодення. Нерідко і доречно застосовуються «наїзди» телефолкатором. Цей знаний професійний операторський прийом дає можливість робити певні виокремлення, загальні і крупні плани, наближення і віддалення. Крупні плани з'являються при фокусуванні на людських обличчях, на об'єктах, які є важливі на думку авторів.

Основна ідея фільму – розповісти про скульптора Григора Крука, дати аналіз його творчості. Водночас, як нерідко буває у таких випадках, фільм дає можливість дізнатися також про зацікавлення самого Олега Лишеги, про його погляди на мистецтво й на скульптуру, зокрема. Канва фільму складається з авторських монологів, діалогів з людьми, які розповідають про Крука, мальовничих кадрів оточуючої природи, елементів побуту, які переплітаються з ілюструванням світлин на яких присутній скульптор Григор Крук і його твори. Фільм, як можна було сподіватися, не зимовий, відомі слова з віршу О.Лишеги: «бийся головою об лід...» у фільмі використати буквально не є можливим. Фільм виявився виразно осіннім, настроєво і часово наче оповитий повітрям бабиного літа.

Талант письменника передбачає талант розповідача. Зримо і незримо у фільмі присутній автор. Словом, постаттю, поглядом, відеорядом з пейзажами жвавих міст і спокійного села, елементами природи, людьми. Лишега за кадром читає листи Григора Крука до краян на тлі міського життя, архівних кадрів європейської архітектури того часу, старих світлин. Лишега читає свої вірші, які дивовижно лягають на відеоряд, перегукуються настроєво, асоціативно, характером, темпом, ритмом. Спокійна, покладиста і милозвучна мова Лишеги декламатора, оповідача невибаглива і вишукана водночас, без позірних неологізмів, без специфічних мистецтвознавчих термінів і категорій, які зрозумілі лише вузькому колу фахівців. Він веде свою розповідь доступними

словами, але мова його про суттєве і сутнісне. Це той випадок, коли мало слів, але багато сенсів.

Перевага кіномистецтва над іншими видами мистецтв у тім, що крім слів у авторів екранного мистецтва є додатковий ряд образотворчих засобів – це зоровий образ, колір, звук. Використовуючи чорно-білі кадри і кадри з кольоровими вкрапленнями Лишега пом'якшує кольорову насиченість і контрастність, додає пастельної м'яккості. Естетичний смак Лишеги формувався під впливом багатьох чинників. Зокрема, дізнаємося з його біографії про великий вплив на нього, окрім Миколи Воробйова, Григорія Чубая, також художника модерніста Григорія Гавриленка та ін. Відомо про улюблену палітру кольорів Лишеги, коли він розповідав друзям про різні вохристі тони сирой й перепаленої глини. Цей «вохристий спогад» ліг в основу тексту Ярослава Довгана до виставки Олега Лишеги в Музеї мистецтв Прикарпаття [4]. І у фільмі, і у своїй образотворчості Лишега уникав несмаку яскравих кольорів, декларуючи що смак – мовчазний, а несмак – крикливий.

У фільмі не тільки Лишега висловлює свою думку про мистецтво Крука. Він бере собі у поміч односельчан Григора Крука, які ще пам'ятають його. Спогади односельців, які розкривають Крука як людину, доповнюються розповідями місцевого краєзнавця Петра Боднарука. Про Крука мистця, скульптора Лишега веде діалог з мистецтвознавцем, поетом та художником Мирославом Аронцем, якого поміщає у кадр на тлі рисунку Григора Крука де зображена жіноча фігура. Крук, як скульптор, нерідко поверхні своїх скульптур залишав неопрацьованими. Мирослав Аронець це підкреслив, слушно зауваживши, що Крук ліпив так, як пише поет, коли вірш – поверхня неопрацьована. У фільмі справедливо підкреслена парадоксальність у творах Крука, яка пов'язана з тим, що скульптор зміг поєднати у своїх творах водночас неопрацьовану грубість і вишукану витонченість.

На екрані небавом змінюються композиційно вивірені кадри відеоряду в яких до рівня символів піднесені звичайнісінькі об'єкти, які зустрічаються у житті щодня, але якась особлива акцентація і витримана пауза у їх спогляданні творить з них викінчений повний символів образ, що є характерним саме для образотворчого мистецтва. Серед них пейзажі Братишева, схили пагорбів, чорноземи ріллі, поля, городи, сільська дорога, селянські обійстя, фіра, криниця, копиці, снопи... Все те, що бачили очі молодого Гриця Крука перед мандрами долі у світ високого європейського мистецтва.

Бачимо у фільмі давні народні ікони, хрести на цвинтарі, розп'яття, фігуру Богородиці на цвинтарі яка, можливо, виконана ще батьком Крука, осіннє повісмо бабиного літа. Літаюче павутиння перегукується з плавною течією води і повільно калейдоскопічно змінюється Круковими скульптурами. Такий мікс показів скульптурних творів Крука та поетичного відеоряду мимоволі нагадує кращі фільми режисерів Андрія Тарковського, Івана Миколайчука, Юрія Ілленка та інших.

У фільмі Лишеги про Крука вражають кадри з простими звичайними людьми. Саме людина у її різних виявах – основа скульптурної творчості Григора Крука. Люди з фільму Лишеги, як паралель, парафраз скульптур Крука. Це старі жінки, самотня згорблена жінка з відром, чоловік який годує корову, пастухи, які женуть корів з пасовиська, діти, велосипедист...

У свій час славетний режисер Федеріко Фелліні зауважив, що фільми – це як фрукти що дозріли і треба було їх лише зірвати. Образний вислів італійського маестро буквально ілюструється у фільмі Олега Лишеги, де важливі акценти розтавлені саме на плодах природи і на плодах рук людських. Лишега неодноразово зазначає, що поезія має бути дозована, треба чергувати сильні концентровані поетичні метафори і символи з більш розслабленими оповідними, аби відтіняти густішу поезію. Цим принципом він користується створюючи фільм. Кадри з краєвидами, дарами природи наче відтіняють концентровані вияви людської творчості, а саме скульптури Григора Крука, які у відеоряді символічно перегакуються з плодами природи – яблуками, сливами, гарбузами, грибами, деревами тощо.

Особливим символізмом наповнює Олег Лишега дерева, дерево (як, до прикладу, дуб на подвір'ї О.Лишеги в Тисмениці). Лишега як скульптор, працював в основному з деревом, хоч є чимало його творів з каменю, кераміка. Скульптура Лишеги – це перехід від дерева, яку створив Творець, до скульптури яку творить людина. Дерево, для Лишеги то – перша скульптура, архетип. До таких функціональних архетипів він відносить бивень, колону, підпору, стовп. Вони впершу чергу повинні виконувати свою функцію, функцію підтримки чогось – ваги долі, ваги обставин чи неба. Колона, стовп – підпирає небо, це свого роду міст між земним і небесним. А міст чи між землею і небом, чи над річкою має бути міцним, не має впасти. Скульптурні фігури Григора Крука виконують таку ж функцію. Крукова скульптура, як колона, або міст зберігає міцність, масивність, наповненість. До речі, Крук також мав особливий сентимент до дерева. В одному з своїх листів до односельчан, він просив посадити два дуба чи ясена на тому місці де було його родинне обійстя. Одне для нього, друге для брата Івана.

Оригінальним авторським і режисерським прийомом є звуковий супровід у фільмі. Там відсутня фоновіа музика як така. Використана винятково музика природи. Природні звуки: шум міста, голоси людей, переспів птахів, плескіт води, подих вітру... Десь дзюркотить вода, десь ритмічно б'є молоток по різцю каменотеса чи скульптора, десь чуто дзвоніння дзвонів.

Цікавим є операторський прийом, коли погляд об'єктиву камери Лишеги на скульптора Крука і його твори відбувається знизу вгору, від позему догори, від землі до неба. Особливістю Крукових робіт, фігур людей, жінок у тім, що вони дивляться в землю. Вони цнотливі, але вони наповнені дивовижною силою, вони наче соромляться своєї сили. Крук не конкретизував риси обличчя своїх скульптурних героїв. Для нього важлива суть, настрої, стан. Станкова скульптура у Крука, то не маленькі ескізи-макети «боцетто» щоб з них, згодом, створити великі, монументальні твори. Фігури Крука самодостатні, своїм первинним сумом вони надаються до порівняння з новелами славетного крайнина Василя Стефаника.

Твори Крука, в чомусь наївні, простосерді, безпосередні. У них домінує чиста естетика пластики. Суть української жінки селянки в різноманітних позах танцюючих рухів сільських сцен, Лишега порівнює з живописними балеринами Едгара Дега. Важкий танець Крукових скульптур Лишега визначає як статично-динамічну пластику, де тіло стихія – земля, вітер, дерево, камінь...

Також він порівнює скульптуру Крука з ґрунтовністю єгипетської скульптури, коли скульптор постійно перебував у діалозі зі смертю.

Варто відзначити, що все, що йшлося у фільмі про Григора Крука скульптора, стосується безпосередньо скульптурної творчості Олега Лишеги. Тому, власне, відбувається таке попадання Лишеги в аналіз творчості Крука. Скульптура, як відомо, займала поважне місце у творчому доробку Лишеги. Його скульптура свідомо оперта на протоскульптуру, скульптуру енеоліту, палеоліту, яка ще лише є натяком на скульптуру. До прикладу, як кам'яні «неолітичні» горшки Лишеги, які пластикою дивовижно схожі на гончарні горшки батька Григора Крука Якова. Лишега, як скульптор, мав визнання, він був учасником групових виставок, мав кілька персональних виставок скульптури. Більше того, за скульптурні роботи він був дипломантом III Міжнародного бієнале «Імпреза» в Івано-Франківську в 1993 році.

Однак, на противагу скульптурі Г.Крука, скульптурні твори О.Лишеги «нікуди не дивляться», вони взагалі без натяку на погляд. Якщо цей погляд можна творчо доосмислити, то він буде поглядом всередину, загадковим поглядом, що ще не народився. Для скульпторної творчості Лишеги характерна інтуїтивна імпровізація, як таємниця генія, коли все геніальне просте, але не все просте геніальне. У фільмі про Крука, як і в своїй скульптурі Олег Лишега немов застерігає від гріху верхоглядства, поверховості. Закликає йти до глибинного. У порівнянні з Круком, Лишега у своїй пластиці йде назад до витоків, до мистецького первня, до архетипу і парадоксально опиняється попереду в естетиці модернізму, авангарду.

Цікавими є погляди на сучасне авангардне мистецтво поета Олега Лишеги – ...як того, за його словами, що вірить, ніби він таки художник... Так от, він стверджує, що слова «авангард» немає, як і слів «мода», «модель», «модуль» і ін. За оригінальним порівнянням Лишеги, якщо світ чи то сучасна культура – це кінь на бігу, то авангардом він воліє називати все ж таки ноги, передні кінські ноги. Це те, що час від часу виступає попереду тулуба. Правда, часом голова висовується вперед, але ненадовго. Авангардне мистецтво – це переважно передні кінські ноги. Це на сучасному етапі сучасної культури. Але на етапі, коли у коня було вдосталь вівса і буйної трави – авангардом були не так задні ноги, як чистий, вимитий вітром кінський хвіст [5].

Нікого вже не дивує, коли високий інтелектуал і ерудит Олег Лишега, фахово оперував літературним термінами, перебирав гронами авторів, відомих і мало відомих літературних геніїв. Цитував на пам'ять численні твори, коли професійно жонглював світовими авторами і українськими письменниками від Франка до Чубая та іронічно відгукувався про деяких сучасників. Дивує його поінформованість в царині історії мистецтв, архітектури, музики, загалом культури як Заходу, так і Сходу.

З фільму зрозуміло, що Лишега високообізнаний з особливостями давньоєгипетської, класичної та модерної скульптури. Лиш невинна самоосвіта, спілкування з художниками дали можливість йому добре орієнтуватися у творчості Дега і Пікассо, Ватто і Бранкузі, Шімзера і Вітвера, Архипенка і Крука... Зокрема всесвітньо відомого українського скульптора ХХ ст. Олександра Архипенка Лишега, як і Опанас Заливаха, вважав насамперед – конструктором. Про скульпторів ХІХ ст. Вітвера і Шімзера він згадував, як про

німецьких вундеркіндів, які приїхали до Львова. Добре знав їхній творчий доробок, радив оглянути і порівняти їх скульптурну роботу в одному будинку на різних поверхах на вулиці Шевській у Львові. У своїх виступах він інколи порівнював когось зі своїх знайомих з портретом у виконанні французького живописця XVII–XVIII ст. Антуана Ватто.

Життя художника не закінчується його смертю, адже живуть його твори. У Круковому Братишеві є музей його імені, пристойний пам'ятник йому, авторства Івано-Франківського скульптора Володимира Довбенюка. Ім'я Григора Крука увійшло у науковий мистецький обіг і є частиною мистецьких надбань України. Проводяться науково-практичні конференції, публікуються матеріали, зрештою, є фільм Олега Лишеги.

Через брак моральних авторитетів у сучасній Україні, на сьогодні місце Лишеги вакантне. Інші народи і нації вже давно б мали паломників до Лишеги у Тисменицю. Є надія і сподівання, що Лишегівські читання стануть тими першими кроками, без яких не здолати усього шляху.

Як годиться, наприкінці варто було б щось запропонувати. Традиційні пропозиції – це літературна студія, клас, школа, вулиця його імені з інформаційною меморіальною дошкою... Можливо, це був би невеличкий, але достойний музей. Можливо, це районна, обласна, всеукраїнська чи навіть міжнародна літературна премія імені Олега Лишеги. Вона була б, однозначно, престижною і не обов'язково для цього потрібна висока матеріальною винагородою, бо достатньо було б для нагородної відзнаки спілого тисменецького яблука чи якоїсь з невеличких скульптур Лишеги, переведеної у бронзу... До числа членів комісії з відзначення такої премії, серед інших, могли б увійти знані і обрані Лишегою у друзі Микола Рябчук, Іван Малкович, Віктор Морозов, Ярослав Довган, Юрій Андрухович, Юрко Кучерявий та ін...

Цікавою і зовсім не фантастичною ідеєю було б зорганізувати щорічний літературний фестиваль під умовною назвою «Зима у Тисмениці», на зразок назви однієї з поетичних збірок Лишеги, з виданням літературних творів, демонстрацією фільмів, театральних постановок тощо. І все це не задля глорифікації Лишеги як особи, а для спроби пізнати його вміння дослухатися голосу землі, стихій, архаїки, вчитися жити натхненно і духовно, з любов'ю, вірою та надією. Префразовуючи рядки з поезії Олега Лишеги важливо пам'ятати його застереження щоб ми не спотворили його «пісню», адже він вклав у неї все своє життя.

Література:

1. Лукань В. Повернення в Україну. Крук Г. Мій шлях до різьби // Перевал. – 1993. - №2. – С. 56-57.

2. Лукань В. Жанр «ню» в рисунках Григора Крука. // Художня творчість Григорія Крука в контексті світового мистецтва. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ, 2011. – С.55-63.

3. Степовик Д. Григорій Крук та європейська пластика середини ХХ ст. // Матеріали міжнародної наукової конференції, Івано-Франківськ, 3-5 грудня 1992 р. Повернуті імена. – К., 1995. – С.34.

4. Довган Я. Вохристий спогад. Текст до виставки О.Лишеги в Музеї мистецтв Прикарпаття. – Івано-Франківськ, 2019.
5. Київ. – 1990. – № 8. – С.130.